

Легендарна циганка Аза – не вигадка. Вона справді з поліського села...

Любовну перипетію Старицький запозичив у Крашевського

Циганка Аза. Цей літературний образ з'явився в світ у далекому 1854 році й понині на відстані півтора століття не втрачає своєї привабливості. Повістю про циганку Азу зачитуються, фільмом про неї трепетно переймаються, постановками в театрах повсякчас поповнюється репертуар. Загалом «Циганка Аза» була, є і буде безпрограшною з точки зору читачької та глядацької любові.

Утім, мало хто знає, що цей образ – не видуманий автором, а вихоплений із реального життя; що Азині спадкоємці-родичі мешкали на рівненському Поліссі у селі Городець; що після довгого забуття і заборони вперше в Україні на театральну сцену «Циганку Азу» вивели в Луцьку рівно шістдесят років тому. А після 1987 року вона воістину стала улюбленицею мільйонів – коли на екрани вийшов однойменний фільм, знятий режисером Георгієм Коханом за п'єсою-драмою Михайла Старицького.

Після цієї кінострічки ще більше в народі утвердилася думка, що

Письменник Юзеф Ігнацій Крашевський
зі своєю літературною героїнею – циганкою Азою.

го району на Рівненщині), а довершив у Городку, що під Луцьком.

У Городець письменник приїхав на запрошення свого друга Антонія Урбановського, власника чи не найбільшої на той час бібліотеки на Волині. Тут Юзеф познайомився з племінницею Урбановських Софією Воронічечною, майбутньою своєю дружиною, повинчався з нею у сільській каплиці. Тут народилися його сини Ян і Франциск. Тут першими до свого городецького літературного набутку додав повісті «Спогади про Волинь, Полісся та Литву» та «Уляна», яка теж базована на місцевих

гана до місцевої селянки-українки. Внаслідок цього, не одобривши даної любовної сув'язі, від них відрікаються і родини, і громади. Більше того, проклинають їх. Зі щасливим життям у закоханих не склалося. Що щастя для одного – горе для іншого. Вона хоче домашнього затишку, він – волі та таборового життя. А драматизму у їхні стосунки додає інша чорнява темпераментна красуня, закохана у цигана...

**І в Ази, і в Уляни
лишилися спадкоємці,
які живуть і нині**

Ця історія нерозділеної і непро-

не менш від «циганко-азівської». Її назва – «Уляна». У ній теж перипетії любові. Цього разу молодого панича Тадеуша Мрозачинського до простої, бідної дівчини Уляни... І в житті була така історія. Старожили нашого села переповідали, що панич купив хату для Уляни. Це в районі між Городцем та Кричильськом. В «реальнрі» Уляни народилося троє діток. Один із її продовжувачів роду після війни часто навідувався до Городця. Його люди так і називали – паничем. Він був гарним на вид, високим. Щоправда, трішки накульгував, тому ходив з палицею. Тут він вподобав одну гарну жінку, вдовицю, чоловік якої не повернувся з війни. Плодом їхньої любові став син Іван. Він ще донедавна жив у Городці, ми всі знали його долю, називали дядька нащадком Крашевського. У нашому селі народилися його діти – син та дочка. Щоправда, вони після закінчення школи змінили городецьку прописку. Живуть зараз у Києві та Варшаві. Нині не збереглися, звичайно, будівлі, колишня побутова обстановка, яку описав Крашевський. Зате збереглася пам'ять про тих, хто на цих теренах творив колись історію. А заодно пам'ять про письменника, який прославив наш край – і Уляною, і циганкою Азою.

Директор Городецької школи Ганна Сернюк досліджує життєпис спадкоємців тих земляків, які стали прототипами героїв повістей Крашевського.

це згадував народний артист України Володимир Грипич: «За 9 років роботи у Волинському театрі я здійснив 32 постановки п'єс. Одна з них – про циганку Азу. На той час вона вважалася забороненою. Входила в число творів, на які наклала «табу» горезвісна постановка ЦК компартії України. До речі, в цьому списку були й такі національні шедеври, як «Ой не ходи, Грицю» Михайла Старицького, «Лимерівна» Панаса Мирного... Із текстом мене ознайомив мій друг Петро Перепелиця. Він привіз сканований рукопис із ленинградського архіву. Перше, що мене зацікавило, – ремарка на початку

У літературному музеї в Городці серед найдорожчих експонатів – книги Юзефа Крашевського, написані у рідному краї.

циганка Аза – це літературне дітище батька української драматургії, як йменують Старицького. Але назвати це аксіомою не можна, оскільки відомий український драматург в умовах гострого репертуарного голоду не тільки створював власні оригінальні п'єси, а й пристосовував для потреб національної сцени твори інших письменників. Як-от в даному разі повість «Хата за селом» Юзефа Ігнація Крашевського, де, власне, вперше й постає сюжет про циганку, її коханого і її суперницю; про споконвічну боротьбу вірності та зради на тлі нерозділеного кохання.

У Городці в письменника народжувалися й діти, і повісті

Згадану «Хату за селом» Крашевський почав нотувати під впливом побаченого й почутого у Городці (нині Володимирецько-

мешканця) і подіях. Тут, зрештою, назбирав цілу низку прототипів для своєї «Хати за селом».

У передмові до повісті автор зазначає, що твір ґрунтується «на образах із природи, на живих матеріалах народного побуту». Відтак саме у народному середовищі, серед його найбідніших верств, Крашевський побачив вияв справжнього благородства і чесності, глибину почуттів, працьовитість, наполегливість. Водночас він не замовчує темноти, що панувала на селі, забобонів, родинного і громадського деспотизму, жорстокості. І все це повістяр узагальнює у короткому вислові: «...нема на світі серцець кращих і добриших понад серце нашого народу, але часто їх роблять черствими злидні, замикає їх власний голод і спрага».

Що ж стосується сюжету, то його Юзеф Крашевський замисив, як тісто для випічки, на реальній любові сирітського в табором ци-

сцені любові закінчується, як відомо, трагічно. Водночас у неї є своє «позаповістярське» продовження. Річ у тім, що, як тільки-но «Хата за селом» вийшла у друкований світ, у Городці до прототипів твору почали ставитися як до справжніх героїв. Таке ставлення проявлялося і до їхніх спадкоємців. Зокрема, до Галини Нестерчук, праправнучки жінки, з якої, за однією з версій, й було змальовано образ головної героїні повісті. Вона як вчителька у довоєнний час навчала учнів на поліських теренах, затишній вийшла із села на схід України. І зачасти її представляти не як Галину Василівну, а як праправнучку циганки Ази, що їй, між іншим, дуже подобалося. А не сподобалося, обурило інше – як у 1939 році радянські солдати, котрі увійшли до Городця, багато книг, оголошених «буржуазними та панськими», викинули у річку, і вони протягом декількох днів плавали на водній поверхні. Кажуть: саме вчителька вилвила частину цих книг, аби вберегти. І серед них була її улюблена «Хата за селом».

– У Городці залишилися нащадки прототипів ще однієї повісті Крашевського, – зазначає директор тутешньої школи, краєзнавець Ганна Сернюк, – ця повість була і залишається популярною в народі

іншими образами, що ввійшли у золотий фонд світової літератури.

Уперше циганка Аза на українську театральну сцену вийшла в Луцьку – 61 рік тому

У наш час пошана творчості Крашевського має достойні прояви. Особливий сплеск у даному сенсі спостерігався з нагоди 200-річчя від дня народження класика літератури, яке припало на 2012 рік. Однак не завжди ставлення до творчості письменника було притягальним і визнавальним. За часів радянської влади деякі його повісті та романи взагалі вважалися неприйнятними, навіть забороненими. За завісою цензури перебувала і драма Михайла Старицького про циганку Азу. А першим, хто цю завісу почав привідкривати, став український режисер Володимир Грипич. Свого часу він працював у Волинському, Рівненському, Донецькому театрах, і усюди ставив «Лиху долю» (так називався початковий варіант драми Старицького).

Перша ж українська постановка на сцені здійснилася 61 рік тому – у 1956 році в Луцьку. Причому, їй тоді на шляху до слави довелося долати колючі терни. Ось як про

повість про те, що події відбуваються на Волині. За неї я й ухилився. Як, зрештою, і за сам сюжет, просто захоплюючий. Пішов за дозволом у комітет у справах культури і мистецтва. Його керівник Компанієць за подану ідею мене, по суті, змішав із болотом. Дорікав, що я його підставляю, що за такий дозвіл можуть і з партії вигнати. Але я не здавався, постійно доводив, що повість про циганку Азу – це шедевр. А головне – він має прив'язку до нашого краю. За якимось еним разом мені таки дозволили здійснити постановку «Лихої долі», яку я перейменував на «Циганку Азу». Зробив свою редакцію постановки, ввів навіть сценки, яких не було в тексті. Як-от побутову сільську ідилію з возами; або ж спалення хати як помсту головній героїні... і це, до речі, пішло далі жити – в театрі і в кіно. Загалом прем'єра із Марією Клименко в ролі циганки Ази вдалася на славу. Про це з-поміж інших зазначив і знаменитий Гнат Юра, художній керівник театру імені Івана Франка, який очолював комісію з оцінки нашої постановки. Але головне – не слава. Головне, що ми, по суті, відродили прекрасний образ циганки Ази; відродили твір, який просто не мав права лежати в шухляді. Пізніше було здійснено десятки нових постановок, з'явився однойменний фільм. Одне слово, циганка Аза пішла в народ, і він її ще більше полюбив.

Ось така доля цього незабутнього літературного і життєво реального образу. І цей образ, започаткований у поліському Городці, віриться, й надалі славно виконуватиме покладену на нього місію – звеличувати любов, яка запалює серце і водночас спопеляє його.

Євген ЦИМБАЛЮК

Помістя Крашевського, в якому він написав багато повістей та оповідок, і частина з них мала місцеве сюжетне підґрунтя.